

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ОФІЦІЙНОЇ УРБАНОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. У статті вперше проаналізовано діалектну лексику як джерело офіційної урбанонімії, встановлено шляхи проникнення діалектизмів в урбанонімію, визначено перспективи розвитку віддіалектних утворень.

Ключові слова: урбанонім, діалектизм, офіційна урбанонімія, регіональна специфіка.

Summary. A dialect vocabulary as source of the official urbanonymy is first analysed in the article; the ways of penetration of dialect words into the urbanonymy are ascertained; the prospects of development of dialect urbanonyms are found out.

Key words: urbanonym, dialect word, official urbanonymy, regional specific.

Незважаючи на те, що урбаноніми Закарпаття уже були предметом вивчення дослідників (як окремиї прошарок топонімії чи в контексті мікротопонімії (пор. [5, 2, 3]), досі не з'ясованими залишаються багато аспектів функціонування та розвитку мовних одиниць цієї категорії.

Зосереджуючись в основному на виділенні семантичних груп мотиваційних основ урбанонімів або акцентуючи увагу на екстралінгвальних факторах існування назв, мовознавці поки що не ставили собі за мету з'ясувати специфіку слів, які лягли в основу найменування одиниць внутрішнього членування населених пунктів як власне мовних явищ – зокрема питання їх стилістичної маркованості чи належності до тієї чи іншої групи лексики. Особливо цікавим для нас видається дослідження відбиття в урбанонімії елементів місцевих різновидів мови.

Усі урбаноніми ми поділяємо на дві групи: 1) офіційні і 2) неофіційні найменування. До перших ми відносимо ті, які появилися як результат діяльності урядової установи і носять авторський характер, інші виникли стихійно, процес номінації при цьому носив колективний характер. Зрозуміло, що в неофіційній урбанонімії діалектна лексика представлена значною мірою. Водночас, зважаючи на специфіку появи офіційних назв, використання територіально диференційованої лексики у цій групі видається мінімальним. Метою нашої розвідки є з'ясувати частку діалектних явищ в офіційній урбанонімії, специфіку функціонування та перспективність цієї підгрупи назв.

Потрапляння діалектизмів в урбанонімію відбувається двома шляхами: 1) безпосередньо внаслідок використання апелятива для номінації об'єкта; 2) опосередковано – за допомогою іншого онома, в основу якого покладена діалектна одиниця. Перший шлях є значно поширеніший (близько 90% віддіалектних утворень появилися саме так).

Відколи урбанонімія набула офіційного статусу, спостерігається тенденція до поступового витіснення з неї «нелітературних» елементів. Водночас про якісь діалектні явища можна говорити тільки тоді, коли існує певна літературна норма. У кінці XIX – на початку XX ст., коли відбувається становлення офіційної урбанонімії, на Закарпатті практично не йшлося не тільки про літературну мову, а й про

рідну офіційну. Мадяризація краю, потім – чехізація (хоча й не така агресивна, як у попередників), не узгодженість між самими закарпатцями стосовно основи власної літературної мови – все це робить аналіз діалектної лексики в урбаноніміконах того періоду проблематичним. Після приєднання Закарпаття до Радянської України та появи у 1946 р. нового правопису вже можна говорити про певні діалектні елементи в закарпатських урбанонімах, вул. *Больнична* (діал. больниця 'лікарня'), вул. *Глубока* (діал. глубокий 'глибокий'), вул. *Руська* (діал. руський 'український'), вул. *Узька* (діал. узький 'вузький') (Ужгород), вул. *Великогірна* (діал. гірний 'гірський'), вул. *Млинська* (діал. млинський «млиновий») (Мукачево), вул. *Лазу* (діал. лази 'сіножаті'), вул. *Поточна* (прикметник від потік 'струмок') (Тячів), вул. *Городська* (діал. город 'місто'), вул. *Косична* (діал. косиця 'квітка'), вул. *Ластовча* (діал. ластовчий 'ластів'ячий'), вул. *Чижмарьова* (діал. фонетичне оформлення), вул. *Ружова* (діал. ружа 'троянда') (Хуст) та ін. Стосовно останньої назви у нас є підстави вважати, що найменування вул. *Ружова* появилася внаслідок перекладу російської назви *Розовая* (у протоколах за 1940–1959-і рр., написаних українською, зустрічається вул. *Ружова*, російською – *Розовая*), про «кологоративне», а не відфітонімне походження якої свідчить велика кількість назв-кологоративів у той час.

Проте тотальна універсалізація урбанонімії, яка відбувалася у всіх республіках СРСР, призводить до нівелювання будь-яких регіонально-специфічних рис урбаноніміконів населених пунктів Закарпаття. Перейменуванням в першу чергу підлягають характеристичні назви, а саме в них в основному відображені діалектні особливості мови певної місцевості. У результаті в списку вулиць Ужгорода за 1978 р. фіксується тільки назва вул. *Руська*, яка з часом уже вважається навіть не діалектизмом, а історизмом (пор. [1: 1280]).

Здобуття Україною незалежності спричинило значні зміни в закарпатоукраїнському урбаноніміконі. Як слушно зауважує П.Одалош, національні урбанонімікони пострадянських країн переживають активний процес націоналізації, що відбивається передусім у традиціоналізації, основний вияв якої –

повернення давніх назв [6]. Саме цей процес призвів до реабілітації віддіалектних утворень, а також сприяв формуванню потенційно активної підгрупи назв. Так, у 90-х рр. ХХ ст. в Ужгороді вулиці *Томчания* була повернута давня назва – *Цегольнянська* (діал. *цегольня* ‘цегельня’), вулиці *Партизанській* – назва вул. *Болотинська* (діал. *болотина* ‘болотиста місцевість’), вул. *Сокача* в Хусті перейменовано на вул. *Вітрову*, вул. *Зіми* – на *Ластовчу*, в Чопі вулиці *Кірова* повернуто назву *Берег* (діал. *берег* – «схил гори») тощо.

З іншого боку, відбувається активізація процесу виділення специфічних рис міста в урбанонімії. Якщо раніше розвиток системи внутріміських назв був спрямований на універсалізацію, то тепер можна спостерігати тенденцію місцевих урбаноніміконів до розрізнення, виокремлення. Це виявляється як у побудові власних систем називання у місцях компактного проживання етнічних меншин на Закарпатті, так і у використанні назв місцевих реалій, багато з яких передаються саме діалектними лексемами. Цікавою у цьому плані є урбанонімія с. Копашнево Хустського району. Майже половину назв вулиць утворено від діалектних найменувань (пор. вул. *Попова Загорода* (діал. *загорода* ‘обгороджений город, двір, сад’ [4: 59]), вул. *Зелений Кут* (діал. *кут* ‘кінець, край’ [4, 90]), вул. *Волоська* (діал. *волох* ‘румун, молдаванин’ [4: 29]), вул. *Нижній Грунь / Верхній Грунь* (діал. *грунь* ‘верх гори, горб, гірка’ [4: 40]), вул. *Поточина* (діал. *поточина* ‘потік, струмок’ [4: 152]), вул. *Млака* (діал. *млака* ‘заболочена місцевість, трясовина’ [4: 103]), вул. *Калигоринчево* (вулиця веде у напрямку сусіднього села Горинчево, діал. *кал* ‘болото, грязюка’ [4: 74]), вул. *Чункаш* (діал. *чункаш* ‘ділянка лісу, залишена для певних потреб’), вул. *Гатар* (діал. *готар* ‘межа між

селами, край села’ [4: 39]) та ін.). Усі вони утворені за посередництвом інших власних назв – найменуваних сільських кутків. Вибір саме таких одиниць для номінації вулиць сільський голова мотивував тим, що призначення назви вулиці – орієнтувати, тому він і вибрав такі найменування, які б легко орієнтували їх на місцевості. Крім того, потрібно відзначити прагнення автора таких найменувань відобразити специфіку, локальний колорит.

Масове використання місцевих назв для творення місцевого урбанонімікону зовсім незвичне для закарпатоукраїнської урбанонімії, але водночас воно свідчить про демократизацію номінації та появу у ній нових рис, спрямованих на формування регіонального обличчя урбанонімікону та відбиття у ньому історії саме тієї місцевості, де ці найменування появляються. Відсутність звичного словотворчого оформлення назв вулиць (прикметникова форма на *-а*) у с. Копашнево також спрямоване саме на створення місцевого колориту і надання йому офіційного статусу. Водночас марно сподіватися, що подібні явища незабаром знайдуть масове поширення, оскільки аналіз процесів останнього десятиліття свідчить про інертність міських органів у демократизації процесу номінації.

Таким чином, діалектна лексика є одним із джерел поповнення складу офіційних урбанонімів. Водночас вона не належить до активно використовуваної (віддіалектні утворення становлять близько 3% від загальної кількості назв). Однак потенційно, враховуючи активізацію націєтворчих процесів в Україні та прагнення населених пунктів до індивідуалізації, цілком ймовірно розширення використання діалектизмів у процесі номінації, особливо за посередництвом інших власних назв.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Зикань Х.І. Географічні назви міста Ужгорода та його околиць. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Ужгород, 2002. – 17 с.
3. Кидибиц Н.Й. Географічні назви у мовленні угорців міста Берегова та його околиць. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Ужгород, 2004. – 17 с.
4. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Розсішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород: УжНУ, 2005. – 266 с.
5. Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. ХХ – поч. ХХІ ст. – Ужгород: Гражда, 2007. – 124 с.
6. Odaloš P. Urbanonima v procese spolocenskych zmien 90 rokov v europskych postsocialistických krajinaх // Urbanonima v kontexte historie a súčasnosti: Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava; Banska Bystrica, 1996. – S. 80–88.